

УДК 657.424.2(4)

ОБЛІКОВЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ТА ОЦІНКА ОПЕРАЦІЙ З ФІНАНСОВИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ ПІДПРИЄМСТВА

Здреник В.С., к.е.н

Тернопільський національний економічний університет

В статті визначено основні проблемні аспекти, що пов'язані з встановленням вартості інвестицій, подається характеристика методики оцінки фінансових інвестицій відповідно до різних методів, які визначені національними стандартами бухгалтерського обліку, а також використовуються в зарубіжній практиці. Обґрунтовано перевагу у застосуванні в тих чи інших умовах того методу, який дозволяє запобігати завищенню оцінки активів. Охарактеризовано особливості алгоритмів оцінки інвестицій за різними методами та здійснено порівняння підходів до відображення інвестицій підприємства у системі обліку згідно з національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку і за міжнародними стандартами.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, інвестиції, цінні папери, облік фінансових інвестицій, оцінка фінансових інвестицій, собівартість фінансової інвестиції, переоцінка фінансових інвестицій

The paper identifies the key problematic aspects associated with the establishment of investment value, it provides characteristics of methodology for assessing the financial investment according to various methods, which are defined by national accounting standards, and used in foreign practice. It substantiates the application of a certain method that prevents the overstated assets. The features of algorithms evaluating investments by different methods and comparison of approaches to mapping investment have been analyzed in the framework of accounting system in accordance with national regulations (standards) of accounting and international standards.

Keywords: investment, investments, securities, accounting of investments, valuation of investments, the cost of financial investments, revaluation of financial investments

Актуальність проблеми. В сучасних умовах розвитку економіки України однією з найважливіших сфер діяльності будь-якої підприємницької фірми є інвестиційна діяльність. Це зумовлює необхідність забезпечення ефективного управління інвестиційними процесами. Основою такого управління на рівні підприємства є своєчасна

та достовірна інформація щодо фінансових інвестицій, яка формується в системі бухгалтерського обліку. Слід зазначити, що відображення операцій з фінансовими інвестиціями, які відбуваються в процесі діяльності суб'єкта господарювання супроводжується рядом особливостей та проблемних аспектів. Вони стосуються не лише документального та рахункового забезпечення, але й застосування такого елементу методу бухгалтерського обліку, як оцінка. Наразі не йдеться про оцінку економічної ефективності інвестицій, яка, як правило, здійснюється на етапі планування та прийняття рішення щодо інвестування, а власне про те, яким чином здійснюється їхня оцінка для відображення системою бухгалтерського обліку. Розгляд такого напряму наукових пошуків обґрунтовується тим фактом, що процес реалізації інвестиційних проектів (інвестицій) достатньо тривалий за часом. Натомість економічні та інші пов'язані з ними умови постійно змінюються. Відповідно до цього, першопочаткова оцінка об'єкта обліку, яким є фінансова інвестиція підприємства, в певний період часу втрачає свою актуальність, оскільки не відповідає реальному стану через зміну середовища функціонування.

Таким чином, дослідження шляхів удосконалення існуючих підходів до оцінки фінансових інвестицій на різних стадіях їх реалізації, достатньо актуальні як з точки зору вартісної реальності, так і задля матеріального інтересу, який полягає в тому, щоб забезпечувати максимальну ефективність вкладень у інвестиційні проекти.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми обліку інвестицій розглядалися багатьма вченими-економістами, зокрема значний внесок у дослідження питань обліку фінансових інвестицій зроблено такими вченими та практиками, як: О.Ю. Акименко, Л.В. Безкоровайна, Ф.Ф. Бутинець, О.Ф. Вербило, Я.В. Голубка, Н.В. Гордополова, М.Ф. Жакун, Я.Д. Крупка, Н.І. Коваль, Н.П. Кондраков, П.О. Куцик, А.В. Лишиленко, А.П. Макаренко, С.Г. Опанасюк, М.С. Пушкар, С.В. Рудейчук, Т.В. Рябко, В.В. Сорбко, А.М. Собченко, Ж.М. Чебаненко та інші. Проте попри велику увагу наукової спільноти до даного питання, цілком обґрунтований інтерес та значну чисельність авторських позицій, не вирішеними залишаються ряд питань. Зокрема мова йде про облікове відображення та оцінку операцій з фінансовими інвестиціями підприємства, яким приділено досить мало уваги. Тому актуальним є дослідження даного

питання в подальшому.

Метою роботи виступає дослідження особливостей оцінки фінансових інвестицій задля їхнього відображення у системі бухгалтерського обліку, а також формування теоретичних засад її удосконалення шляхом врахування умов зміни середовища їхньої реалізації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як відомо, в умовах ринкової економіки кожне підприємство намагається по можливості максимально збільшити свої доходи, використовуючи при цьому всі можливі способи. Одним з таких способів, як вже зазначалося є здійснення фінансових вкладень в цінні папери інших підприємств, надання кредитів та позик. В той же час питання бухгалтерського обліку і оподаткування таких операцій в діючому законодавстві недостатньо чітко врегульовано, хоча і мають значні особливості в порівнянні з іншими операціями. Це викликає більше складнощів у бухгалтерів як при відображенні таких операцій в обліку, так і при виконанні підприємством своїх податкових зобов'язань перед бюджетом.

Неузгодженість з міжнародною практикою не дозволяє повною мірою здійснювати й удосконалювати оперативне, тактичне і стратегічне управління фінансовими інвестиціями. Не є таємницею, що саме облік фінансових інвестицій викликає труднощі у бухгалтерів. Ці труднощі пов'язані, по-перше, з тим, що для обліку операцій з фінансовими інвестиціями необхідні знання законодавчих актів з питань державного регулювання цінних паперів, а по-друге, з недостатнім висвітленням питань з обліку фінансових інвестицій у національних стандартах бухгалтерського обліку. Це зумовлює необхідність подальшого реформування бухгалтерського обліку операцій з фінансовими інвестиціями, удосконалення методики обліку фінансових інвестицій, а також визначення їх вартості шляхом застосування всіх доступних підходів і методів оцінки [7].

Критеріями визнання фінансових інвестицій є загальні принципи визнання активів, оскільки фінансова інвестиція є таким же активом, як і запаси, основні засоби та ін.. Фінансові інвестиції визнаються активом, відображаються на рахунках бухгалтерського обліку та у відповідних статтях балансу за умови того, що: очікується одержання в майбутньому економічних вигод, пов'язаних з їх використанням; їх оцінка може бути достовірно визначена.

Важливу роль при оцінці фінансових інвестицій відіграє принцип обачності, що передбачає застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки фінансових інвестицій, які повинні запобігати завищенню оцінки активів. Завдяки дії принципу безперервності оцінка фінансових інвестицій підприємства здійснюється з припущення, що його діяльність триватиме й надалі [1, с. 288].

Важливим етапом організації обліку фінансових інвестицій є їх оцінка, яку здійснюють за різними методами залежно від способу їх придбання, на дату балансу та вибуття. Отже, оцінку фінансових інвестицій, необхідно проводити на кожному етапі їх обліку у інвестора.

Оцінка і облік фінансових інвестицій в Україні здійснюється згідно П(с)БО 12 “Фінансові інвестиції”. Він побудований відповідно до чотирьох міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО): 25 “Облік інвестицій” (втратив чинність), 27 “Консолідовані фінансові звіти і облік інвестицій у дочірні підприємства”, 28 “Облік інвестицій в асоційовані компанії”, 31 “Фінансова звітність про частки у спільних підприємствах” [2, с. 109].

Об’єктивність оцінки фінансових вкладень, що має місце у ході складання звітності, обумовлює достовірність даних. Тому, важливо правильно визначити, який із можливих методів оцінки фінансових вкладень у цінні папери підходить конкретному підприємству.

Оцінка та облік фінансових інвестицій здійснюється в розрізі їх окремих об’єктів, а не в рамках портфеля інвестицій. Оцінка фінансових вкладень здійснюється у двох випадках: при безпосередньому придбанні фінансових інвестицій та в разі складання фінансової звітності.

Фінансові інвестиції оцінюються і відображаються в бухгалтерському обліку за собівартістю, яка, в свою чергу, складається з ціни придбання інвестицій, комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов’язкових платежів та інших витрат, безпосередньо пов’язаних з придбанням фінансової інвестиції. У разі, якщо придбання фінансових інвестицій здійснюється шляхом обміну на цінні папери власної емісії (чи інші активи підприємства), то собівартість фінансової інвестиції визначається за справедливою вартістю переданих цінних паперів (чи відповідних активів). Якщо придбання фінансової інвестиції здійснюється шляхом обміну на цінні папери власної емісії, то собівартість фінансової

інвестиції визначається за справедливою вартістю переданих цінних паперів. Якщо придбання фінансової інвестиції здійснюється шляхом обміну на інші активи, то її собівартість визначається за справедливою вартістю цих активів [8].

Фінансові інвестиції (крім інвестицій, що утримуються підприємством до їх погашення або обліковуються за методом участі в капіталі) на дату балансу відображаються за справедливою вартістю. Фінансові інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю фінансових інвестицій. Різниця між собівартістю та вартістю погашення фінансових інвестицій (дисконт або премія при придбанні) амортизується інвестором протягом періоду з дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки відсотка.

Крупка Я. Д. навів схему обліку фінансових інвестицій за справедливою вартістю (рис. 1).

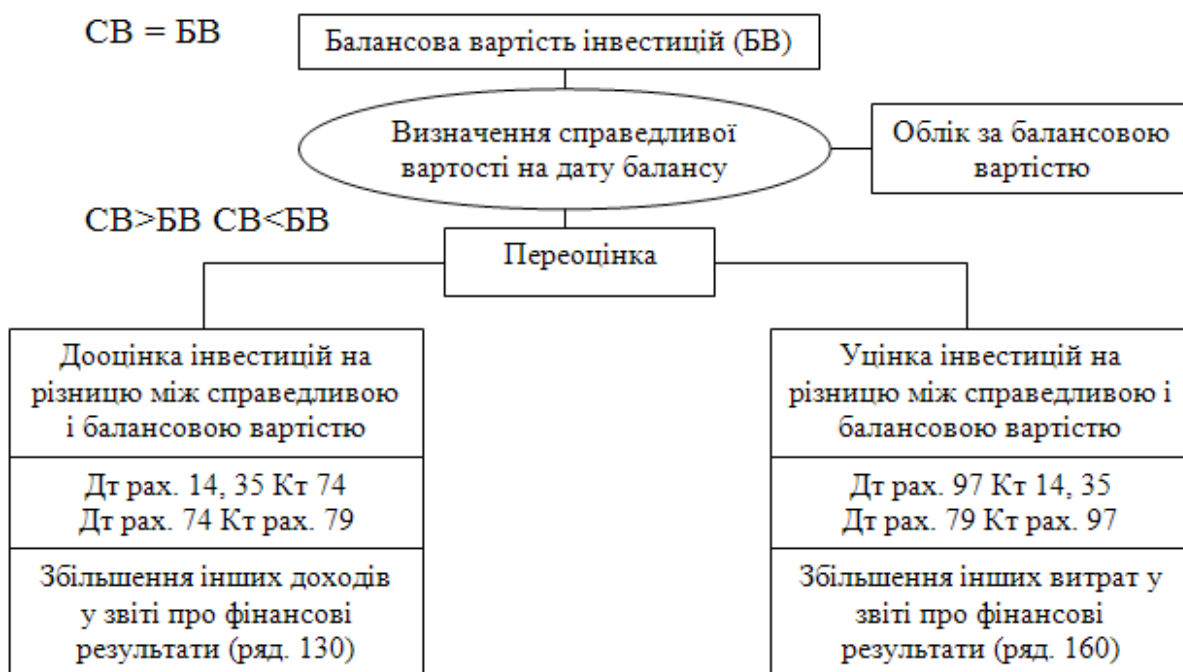

Рис. 1. Алгоритм обліку інвестицій за справедливою вартістю

Джерело: розроблено автором з урахуванням [6, с. 152].

Даний алгоритм передбачає переоцінку у випадку, коли справедлива вартість відрізняється від облікової ціни. На суму дооцінки збільшуються інші доходи підприємства, уцінка - призводить до зростання інших витрат. Усе в це, в кінцевому випадку, впливає на остаточні фінансові

результати звичайної діяльності.

Очевидно, що для доведення фінансових інвестицій до справедливої вартості на дату балансу повинна здійснюватись їх переоцінка. Питання переоцінки фінансових інвестицій є дискусійними. Ці питання, у першу чергу, охоплюють фінансові інвестиції, які первісно зараховані на баланс за собівартістю, але за умов вірогідності їхнього продажу протягом 12 місяців з дати придбання вони можуть втратити свою корисність.

Облік переоцінки фінансових інвестицій залежить від того, за якою оцінкою обліковуються інвестиції на дату балансу. Переоцінка інвестицій, облік яких ведеться за справедливою вартістю, потребує застосування рахунку 975 „Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій”.

А у разі якщо на дату балансу ринкова вартість перевищує первісну вартість або попередню балансову, то вона відображується у складі інших доходів і спричинює збільшення вартості інвестицій. Результат переоцінки фактично свідчить про нарахування нереалізованого прибутку або збитку від операцій з фінансовими інвестиціями, тобто це сума прибутку або збитку, яку б отримав інвестор при реалізації інвестицій на дату балансу.

Метод оцінки фінансових інвестицій за амортизованою собівартістю пропонується застосовувати лише щодо облігаційного інвестування. Оскільки він є досить складним для розрахунку, передбачає постійне визначення суми відсотків за ефективною ставкою і суми амортизації дисконту [5, с. 270].

Фінансові інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю. Амортизована собівартість – це собівартість фінансової інвестиції з урахуванням часткового її списання внаслідок зменшення корисності, яка збільшена (або зменшена) на суму накопиченої амортизації дисконту (або премії).

Підприємство може придбавати фінансові інвестиції за собівартістю, яка нижче їхньої номінальної вартості, з дисконтом, або вище — з премією. Така різниця амортизується протягом періоду з дати придбання інвестиції до дати її погашення за методом ефективної ставки відсотка, відповідно до складеного графіка амортизації премії або дисконту.

Наприкінці кожного звітного періоду на суму амортизації премії

зменшується балансова вартість фінансової інвестиції та відображається за дебетом рахунка 975 “Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій”. Сума амортизації дисконту збільшує балансову вартість інвестиції та записується за кредитом рахунка 746 “Інші доходи від звичайної діяльності”.

У результаті вартість інвестиції на дату погашення відповідає її номінальній вартості. А в балансі інвестиції відображаються за амортизованою собівартістю — тобто собівартістю, яка зменшена (збільшена) на суму накопиченої амортизації премії (дисконту).

Ефективна ставка відсотка (ЕСВ) визначається за наступною формулою:

$$ЕСВ = \frac{\text{Сума річного процента} + \frac{\text{Річна сума дисконту}}{\text{або} - \text{Річна сума премії}}}{(\text{Собівартість інвестицій} + \text{Номінальна вартість інвестицій}) : 2} \quad (1)$$

Проценти визнаються доходами у тому звітному періоді, до якого вони належать, виходячи з бази нарахування та строку користування активами.

Фінансові інвестиції можуть придбаватися для перепродажу або для отримання доходу в майбутньому (якщо діяльність об’єкта інвестування прогнозується зі збитками протягом періоду, що перевищує 12 місяців). Їх облік ведеться аналогічно обліку інвестицій, які засвідчують відносини позики та утримуються для продажу. Тобто, кожна фінансова інвестиція повинна бути переоцінена за справедливою (ринковою або експертною) вартістю на дату балансу. При реалізації собівартість інвестицій та будь-які інші витрати, пов’язані з реалізацією, списуються в дебет рахунка 971 “Собівартість реалізованих фінансових інвестицій”, а виручка — в кредит рахунка 741 “Дохід від реалізації фінансових інвестицій”.

Згідно П(с)БО 12 “Фінансові інвестиції” фінансові інвестиції в дочірні, асоційовані та спільні підприємства слід обліковувати методом участі в капіталі. Для відображення фінансових інвестицій за методом участі в капіталі використовуються фінансові звіти дочірніх, спільних та асоційованих підприємств, які складені на ту ж звітну дату, що і звіти інвестора.

У західній практиці метод участі в капіталі називають по-різному: метод обліку власного капіталу, пайовий метод, метод пайової участі.

Так, зокрема, відповідно до МСБО 28 “Облік інвестицій в асоційовані компанії” та МСБО 31 “Фінансова звітність про частку в спільних підприємствах”, участь у капіталі визначається як метод обліку, відповідно до якого фінансова інвестиція першочергово визначається за собівартістю, а потім її величина коректується відповідно до зміни частки інвестора в чистих активах об’єкта інвестування. За таких обставин Звіт про прибутки та збитки має відображати частку інвестора в результатах діяльності об’єкта інвестування [3, с.62].

Головною перевагою цього методу є те, що з його допомогою забезпечується порівняння між даними неконсолідованого звіту материнської компанії і звіту, якби він був консолідований з дочірнім, асоційованим сільськогосподарським підприємством. У його основу покладені припущення, що результати діяльності дочірнього (асоційованого, спільного як окремої юридичної особи) підприємства роблять безпосередній вплив на стан справ його інвестора. Метод участі в капіталі дає можливість відобразити в обліку і звітності інвестора зміну величини фінансових інвестицій за результатами діяльності об’єкта інвестування, навіть якщо в звітному періоді не було розподілу прибутку останнього і не нараховувалися дивіденди. Зрозуміло, що в цьому випадку реакція інвестора відносно діяльності дочірнього підприємства буде дієвішою в порівнянні з тією, якби в його звіти не включалися результати роботи дочірньої фірми. Інвестиції враховуються за методом участі в капіталі на останній день місяця, в якому об’єкт відповідає визначенню асоційованого чи дочірнього підприємства. Вживання методу участі в капіталі для обліку фінансових інвестицій припиняється з останнього дня місяця, в якому об’єкт інвестування не відповідає критеріям асоційованого чи дочірнього підприємства.

Слід зазначити, що в більшості європейських країн разом з методом участі в капіталі застосовуються й інші альтернативні методи: собівартість, ринкова вартість та інші. Так, наприклад, у Нідерландах, Франції, Німеччині метод участі в капіталі є обов’язковим лише для асоційованих підприємств. У Португалії цей метод не застосовується взагалі. У Швеції лише з 1986 р. було законодавчо дозволено асоційованим компаніям застосовувати метод участі в капіталі. Проте частка участі в капіталі дочірнього підприємства повинна здійснюватися лише в

консолідованому звіті материнської компанії, облік капіталів і надалі здійснюється окремо [9, с.102]. Підставою для обліку методом участі в капіталі є фінансові звіти або авізо об'єкта інвестування.

Цікавими є операції, що здійснюються між собою пов'язані сторони. Ці операції регламентуються п. 13 та п. 14 П(С)БО 12. Якщо інвестор вносить або продає активи дочірньому підприємству, то у складі фінансових результатів відображається лише та частина прибутку (збитку), що припадає на частку інших інвесторів відповідно. Сума прибутку (збитку), що припадає на частку інвестора, включається до складу доходів (витрат) майбутніх періодів із визнанням їх прибутком (збитком) інвестора тільки після продажу дочірнім підприємством цього активу іншим особам або у періодах амортизації отриманих чи придбаних необоротних активів.

Таким чином, для правильного відображення в обліку продажу своєму дочірньому підприємству бухгалтеру материнського підприємства потрібна інформація про:

– співвідношення (у %) внеску свого підприємства у загальному обсягу інвестицій (таку інформацію можна отримати із засновницьких документів дочірнього підприємства);

– реалізацію дочірнім підприємством іншим особам активів, отриманих від материнської компанії. Так, дочірнє підприємство щомісяця готує для материнської компанії звіт про реалізацію материнського товару.

У разі зацікавленості у нарощуванні “фіктивних” оборотів та “фіктивного” прибутку (наприклад для зростання привабливості підприємства для фінансових установ з метою кредитування бізнесу) підприємства можуть нарощувати внутрішньогрупові обороти. Тому П(С)БО 12 вимагає визнавати прибуток тільки тоді, коли товар “виходить” за межі холдингу. Тобто доходи мають бути підтверджені надходженням активів зі сторони. Цьому ж підходу відповідає і позиція одразу визнавати прибуток, що припадає на частку сторонніх інвесторів, адже вони не входять до холдингу, тому виступають як незалежні джерела доходу [4].

Висновки. Як свідчать проведені дослідження, оцінка відіграє важливу роль у забезпеченні реальності показників, що відображаються у звітності підприємства. Загалом можна стверджувати, що саме завдяки правильному вибору методу оцінки можна досягти правдивості

звітних даних. В основі оцінки фінансових інвестицій згідно нормативних документів лежить їхня собівартість. Але складові собівартості змінюються в залежності від способу придбання фінансових інвестицій. Методи оцінки фінансових інвестицій необхідні для забезпечення основної мети складання фінансової звітності – надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан і результати діяльності підприємства. А це, у свою чергу є однією з умов і способів зменшення ризику під час проведення інвестування. Використання того чи іншого методу залежить від ступеня впливу інвестора на підприємство, акції якого ним придбані, способу придбання фінансових інвестицій тощо. Тому, правильний вибір методу оцінки є запорукою достовірного відображення фінансових інвестицій на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бухгалтерський фінансовий облік [Текст] : підручник для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів / За редакцією проф. Ф.Ф. Бутинця [5-те вид., доп. і перероб]. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 726 с.
2. Голубка, Я.В. Актуальні питання обліку фінансових інвестицій [Текст] / Я. В. Голубка // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2005. – №1. – С. 109-115.
3. Гордополова, Н. В. До питання удосконалення обліку фінансових інвестицій. Практика та проблемні питання класифікації фінансових інвестицій у бухгалтерському обліку / Н.В. Гордополова // Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції “Модернізація обліку, аналізу і контролю в галузях економіки України” [27–28 жовтня 2011р]. – Тернопіль, 2011. – 358 с.
4. Кловська, Ю. Фінансові інвестиції за методом участі в капіталі [Електронний ресурс] / Ю. Кловська // Дебет-Кредит, 2007. – №24. – Режим доступу: <http://dtk.com.ua/show/1cid03143.html>
5. Корінько, М. Д. Оцінка в бухгалтерському обліку: теорія, методологія, організація [Текст] : монографія / М. Д. Корінько, Г. Б. Титаренко. – К. : Видавництво ТОВ «Клякса», 2009. – 472 с.
6. Крупка, Я. Д. Облік інвестицій [Текст] : монографія / Я. Д. Крупка. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 302 с.
7. Макаренко, А. П. Узгодження обліку фінансових інвестицій відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності [Електронний ресурс] / А. П. Соб-

- ченко, С. С. Лазаренко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу: Науковий журнал. – 2011. – № 2(14). – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vbumb/2011_2/31.pdf
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 “Фінансові інвестиції”: наказ Міністерства фінансів України від 26.04.2000 № 91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
 9. Собченко, А. М. Методика відображення фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку [Електронний ресурс] / А. М. Собченко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу: Науковий журнал. – 2010. – № 3. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_3/20.pdf